

ՓՈԽՆԱԿ ՄԱՅՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՏԱՐԻԵՐԸ

Նաիրա Արտաշեսյան

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,
ՀՀ գլխավոր դատախազության ապօրինի ծագում ունեցող
գույքի բռնագանձման գործերով վարչության դատախազ
n.artashesyan@prosecutor.am
ORCID`0009-0004-8113-5165

Ներածություն

Վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաների զարգացմանը և տարածմանը զուգընթաց՝ անհրաժեշտություն է առաջացել խորապես ուսումնասիրելու և վերլուծելու ոլորտում առկա խնդիրները: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ այս ոլորտում բավականին դժվար է ուսումնասիրություն իրականացնել, քանզի վիճակագրական տվյալներ չեն հրապարակվում, և տեղեկատվությունը համարվում է բժշկական գաղտնիք, նմանատիպ գիտական վերլուծությունները կարող են օգտակար լինել պրակտիկ աշխատողներին, փաստաբաններին, դատավորներին և այլ անձանց, ովքեր ցանկանում են մանրամասն տեղեկություններ ունենալ ոլորտում առկա խնդիրների մասին: Բացի այդ, թեմային առնչվող տեսական հայալեզու գրականությունը բացակայում է, իսկ դատական պրակտիկանում ընդհանրապես մի քանի գործ է քննվել, որոնք հիմնականում՝ դժնվարության պայմաններում, որը ևս հնարավորություն չի տալիս ծանոթանալու դատարանների կայացրած ակտերի բովանդակությանը: Այս տեսանկյունից, հոդվածի արդիականությունը կասկած չի հարուցում: Հոդվածի նպատակն է նախ իրազեկել հասարակությանը վերոնշյալ ինստիտուտի մասին և ապա պրակտիկ աշխատողների ուշադրությունը հրավիրել առկա կամ հնարավոր իրավական խնդիրների վրա և առաջարկել լուծման տարբերակներ:

Նշված նպատակներին հասնելու համար առաջ են քաշվել հետևյալ խնդիրները.

- Բացահայտել փոխնակ մայրության պայմանագրի հասկացությունը, իրավական բնույթը և ընդհանրապես տեղը իրավական համակարգում,
- Ուսումնասիրել փոխնակ մայրության պայմանագրը և այն՝ որպես առևտրային գործունեություն, ազատորեն դիտարկելու խնդիրները,
- Բացահայտել այս իրավահարաբերություններում պետության դերակատարությունը և վերահսկողության մեխանիզմները:

Հետազոտության ընթացքում օգտագործվել են ինչպես ընդհանուր (ինդուկցիա, դեդուկցիա, անալիզ, սինթեզ), այնպես էլ հատուկ (մասնավորապես՝ իրավահամեմատական) մեթոդներ:

1. Փոխնակ մայրության պայմանագրի հասկացությունը և բնույթը.

Մարդու վերարտադրողական իրավունքը մարդկային ցեղի շարունակականությունն ապահովելու համար սերունդ թողնելու հնարավորությունն է: Հայտնի են մարդու՝ կենդանական աշխարհի բարձրագույն տարատեսակի վերարտադրողական իրավունքի դրսևորման մի քանի եղանակներ, օրինակ՝ փոխնակությունը, կլոնավորումը և այլն: Այժմ արգելված է մարդկային ցեղի կլոնավորումը (պատճենահանումը, կրկնօրինակի ստեղծումը) մարդկային ցեղի շարունակականությունն ապահովելու համար: Մասնավորապես, Օվիեդոյի կոնվենցիային կից լրացուցիչ արձանագրության 1-ին հոդվածը սահմանում է, որ արգելվում է ստեղծել մարդկային էակ, որը գենետիկորեն նույնական կլինի այլ մարդկային էակի՝ անկախ նմանակ-

ված մարդկային էակի կենդանի կամ մահացած լինելու հանգամանքի¹: Փոխնակությունը (surrogacy) վերարտադրողական իրավունքի իրացման առավել հայտնի ձևերից մեկն է: Մարդու վերարտադրողական իրավունքն էլ, իր հերթին, մարդու սոմատիկ իրավունք է, քանի որ սոմատիկ² են անձի հետ կապված այն իրավունքները, որոնք կապված են մարդու մարմնի՝ որպես ամբողջության, ինչպես նաև այդ ամբողջականության առանձին մասերի (օրգաններ, հյուսվածքներ, բջիջներ) նկատմամբ մարդու, ըստ իր հայեցողության, տնօրինման հետ, այլ կերպ ասած՝ դրանք մարդուն տրված հնարավորություններ են՝ ազատորեն տնօրինելու իր մարմինը: Այդ իրավունքները գոյություն ունեն օբյեկտիվորեն, բացարձակ և անժամկետ են, վերագրվում են կոնկրետ անձի: Հետևաբար, փոխնակությունը՝ որպես մարդու վերարտադրողականության իրավունքի դրսևորում, մտնում է մարդու սոմատիկ իրավունքի համախմբի մեջ:

Բժշկական տեսանկյունից փոխնակ մայրությունը համարվում է անպտղությունը հաղթահարելու ամենաարդյունավետ տարբերակներից մեկը: Դրա հետ մեկտեղ՝ սա վերարտադրողական տեխնոլոգիաների՝ իրավական և էթիկայի տեսակետից ամենավիճելի հարցն է:

Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը տվել է փոխնակ մայրության հասկացությունը. «Գեստացիոն կրողը (փոխնակ մայրը) այն կինն է, որի մոտ հղիությունը սկսվել է երրորդ կողմին պատկանող ձվաբջջի և սպերմատոզոիդի բեղմնավորման միջոցով: Այդ կինը կրում է երեխային այն պայմանով կամ նախնական համաձայնությամբ, որ ծնված երեխայի ծնողներն են համարվելու այն անձինք, որոնց դոնորական սաղմը օգտագործվել է սովյալ բեղմնավորման համար»³:

Փոխնակ մայրությունը հաճախ սահմանվում է նաև որպես մեկ այլ ընտանիքի կամ անձի խնդրանքով երեխա կրելու գործընթացը: Այս դեպքում երեխան ծնվում է ոչ թե փոխնակ մոր մայրական բնագոյի շնորհիվ, այլ զույգի կամ անհատի՝ ծնող դառնալու ցանկության շնորհիվ⁴:

«Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը (այսուհետ՝ նաև Օրենք) սահմանում է փոխնակ մոր հասկացությունը, մասնավորապես Օրենքի 2-րդ հոդվածի 8-րդ կետի համաձայն. «Փոխնակ (սուրոգատ) մայր՝ դոնորական սաղմը իր արգանդում կրած կին, որից ծնված երեխան չի կրում նրա գենոտիպը...»:

Փոխնակ մայրության պայմանագիր, որպես պայմանագրի առանձին տեսակ, մեր իրավական համակարգում նախատեսված չէ, բացահայտված չեն նաև պայմանագրի հասկացությունը և բովանդակությունը: Պրակտիկայում այս հարաբերությունները կարգավորելու համար կնքվում է ծառայությունների մատուցման պայմանագիր, որը լիարժեք չի արտացոլում այս ինստիտուտի կիրառման արդյունքում կողմերի միջև ծագած իրավահարաբերությունների բնույթը: Այս առումով դեռևս չի ձևավորվել միասնական պրակտիկա, թե ի վերջո ի՞նչ տեսակի պայմանագիր պիտի կնքվի փոխնակ մայրության հարաբերությունները կարգավորելու համար: Քանի որ այս ոլորտը բավականին փակ է ուսումնասիրություն իրականացնելու համար և հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հետաքրքրող տեղեկատվությունը համարվում է բժշկական գաղտնիք և հրապարակման ենթակա չէ, բացի այդ՝ դատական

¹ Տե՛ս Մարդկային էակի արժանապատվության և մարդու իրավունքների պաշտպանության կոնվենցիա: Ընդ որում՝ հաճախ անվանվում է Օվիեդոյի կոնվենցիա: Այն ընդունվել է 1997 թվականին: ՀՀ-ն չի վավերացրել սույն կոնվենցիան:

² «Սոմա» (soma) բառը հունարեն է, որը նշանակում է մարմին:

³ Տե՛ս **Ն.Մ.Արտաշեսյան** «Փոխնակ մայրության ինստիտուտի կիրառման որոշ հիմնախնդիրներ ՀՀ-ում» // Պետություն և իրավունք, 1(89), էջ 47, 2021թ.

⁴ Տե՛ս **K.Stiven**, "Legal control of surrogacy-international perspectives", էջ 13 <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110240214.149/html>

պրակտիկական ըստ էության սակավ է, և հիմնականում դռնփակ միստեր են կայանում, հնարավոր չէ վեր հանել այն բոլոր խնդիրները, որոնք առաջանում են պրակտիկայում: Սակայն, վերլուծելով առկա իրավական կարգավորումները, կարծում ենք, որ ծառայությունների մատուցման պայմանագրի կնքումը նաև կենսաբանական ծնողների հետ չի կարող համապարփակ կարգավորել այն բոլոր խնդիրները, որոնք դուրս են գուտ քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների շրջանակից և լիարժեքորեն տեղավորվում են ընտանեկան իրավունքի կարգավորման տիրույթում:

Բժշկական կազմակերպությունը, որը ծառայություններ է մատուցում փոխնակ մորը և կենսաբանական ծնողներին, երեխայի ծնվելուց հետո այլևս դուրս է այդ հարաբերություններից, և կարծեք թե արդարացված կլինի, որ բժշկական կազմակերպության հետ պայմանագրի կողմերը կնքեն առանձին պայմանագրեր, որտեղ մանրամասն կկարգավորվի ամբողջ գործընթացը: Սակայն, հետագայում երեխայի ծնվելուց հետո, կարող են առաջանալ մի շարք այլ խնդիրներ, որոնք իրավական տեսանկյունից ճիշտ չէ, որ կարգավորվի ծառայությունների մատուցման պայմանագրով, քանզի ծառայությունները արդեն մատուցվել են, և այդ իրավահարաբերությունը դադարել է:

Որոշ հեղինակներ կտրականապես դեմ են այն թեզին, որ փոխնակ մայրության պայմանագիրը կարող է դասվել քաղաքացիաիրավական պայմանագրերի թվին: Օրինակ՝ Լեբեդևան կարծում է, որ փոխնակ մայրության պայմանագրի էությունը ծնողական և անձնական ոչ զույքային իրավունքների փոխանցումն է փոխնակ մորից կենսաբանական ծնողներին, հետևաբար այս պայմանագիրը չի կարող դասվել ծառայությունների մատուցման քաղաքացիական պայմանագրերի կատեգորիային՝ հաշվի առնելով միայն այս համաձայնագրի հատուցելի բնույթի հնարավոր առկայությունը: Փոխնակ մայրության պայմանագիրը ընտանեկան իրավական պայմանագրերի հատուկ տեսակ է¹: Գ. Վ. Բոգդանովան կարծում է, որ կենսաբանական ծնողների և փոխնակ մոր միջև ծագող հարաբերությունները, ինչպես նաև նրանց միջև հարաբերությունների հատուկ անձնական բնույթը, փոխնակ մոր կողմից կատարվող հատուկ պարտավորությունը, այս պայմանագրի էությունից բխող հատուկ իրավունքներն ու պարտականություններն այնքան առանձնահատուկ են, որ քաղաքացիական օրենսդրության նորմերը չեն կարող կիրառվել փոխնակ մայրության պայմանագրի նկատմամբ²:

Ե.Վ.Ստեբլևան, ընդգծելով փոխնակ մայրության յուրահատուկ բնույթը, այն համարում է ոչ թե կողմերի միջև առևտրային գործարք, այլ հնարավորություն այն կնոջ համար, ով ֆիզիոլոգիական պատճառներով չի կարող ունենալ սեփական երեխա: Այլ իրավաբաններ պայմանագիրը համարում են ո՛չ քաղաքացիաիրավական, ո՛չ էլ ընտանեկան-իրավական բնույթի, այլ դրանց խառնուրդը:

Կինը, ով համաձայնվել է օգտվել վերարտադրողական մեթոդներից, ունի իրավունք տեղեկացված լինելու բեղմնավորման ողջ ընթացքի, բժշկական և գենետիկ հետազոտությունների, դոնորի արտաքին տվյալների և ազգային պատկանելիության մասին, ինչպես նաև իր իրավունքների մասին: Դոնորի մասին տեղեկությունները, ինչպես նաև արհեստական բեղմնավորման փաստը համարվում են բժշկական գաղտնիք: Ամուսնական զույգի համաձայնությունը արհեստական բեղմնավորման իրականացման համար համարվում է ոչ թե քաղաքացիաիրավական, այլ ընտանեկան-իրավական գործարք: Դոնորի և ամուսնական զույգի միջև պայմանավորվածությունը քաղաքացիական-իրավական պարտավորություն է: Ամուս-

¹ Տե՛ս Լեբեդևա Ю. О. Некоторые проблемы правового регулирования вспомогательных репродукции в свете нового Федерального закона «Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации». // Медицинское право. 2012. № 2, էջ 16:

² Տե՛ս Богданова Г. В. Проблемы правового регулирования личных и имущественных отношений между родителями и детьми: Дисс. Канд. юрид. наук. Саратов, 1999, էջ 80:

նական զույգը և փոխնակ մայրը տալիս են գրավոր համաձայնություն փոխնակ մայրության ծրագրի իրականացման համար:

Եվրոպական երկրներում որպես կանոն փոխնակ մայրը համաձայնվում է արհեստական բեղմնավորման միջոցով առաջացած հղիության արդյունքում կրել երեխային իր մարմնում և ծնվելուց հետո հանձնել նրան ծնողներին: Որոշ երկրներում միայն որոշակի պայմանների բավարարման դեպքում է հնարավոր իրականացնել փոխնակ մայրության ծրագիրը: Օրինակ, Իսրայելում փոխնակ մայր կարող է լինել այն կինը, ով որևէ հարազատական կապ չունի ո՛չ երեխայի, ո՛չ էլ նրա ծնողների հետ, պատկանում է այն նույն դավանանքին, ինչին որ երեխայի գենետիկական ծնողները: Համաձայնությունը պետք է հավանություն տա կոմիտեն՝ կազմված սոցիալական աշխատողներից, բժիշկներից և կրոնի ներկայացուցիչներից: Չնայած ֆինանսական փոխհատուցումը թույլատրելի է, սակայն իրավաբանական տեսակետից պայմանագիրը ոչ առևտրային բնույթ է կրում: Բոլոր մասնակից անձինք պիտի լինեն Իսրայելի քաղաքացի:

Մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է Ընտանեկան օրենսգրքում որպես պայմանագրի առանձին տեսակ նախատեսել փոխնակ մայրության պայմանագիրը, որը ավելի համապարփակ ձևով կանդրադառնա այս իրավահարաբերություններին և ավելի շատ կնախատեսի իմպերատիվ նորմեր, ինչը ուղղակիորեն բխում է իրավահարաբերության մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության նկատմամբ պետության պատասխանատվությունից, քանի որ այս հարաբերությունները մենք չենք կարող դիտարկել զուտ մասնավոր հարաբերություններ, որտեղ պետությունը անելիք չունի, ավելին՝ այս պարագայում պետության ուղղակի պարտականությունն է հոգ տանել բոլոր կողմերի իրավունքների պաշտպանության մասին: Փոխնակ մայրության պայմանագրի նախատեսումը ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում միանգամայն տրամաբանական է, քանի որ այդ պայմանագիրը կարգավորում է հատուկ հասարակական հարաբերություններ և կապված է առավելապես նոր ծնվող երեխայի իրավունքների և շահերի պաշտպանության հետ, և ինչպես օրինակ ամուսնական պայմանագիրը կամ ալիմենտի վճարման վերաբերյալ համաձայնությունը պիտի կարգավորվի ընտանեկան իրավունքի նորմերով:

2. Փոխնակ մայրության պայմանագրի տարրերը.

Փոխնակ մայրության պայմանագրի՝ որպես հասարակական որոշակի խումբ հարաբերությունները կարգավորող ինստիտուտի տարրերը կազմում են օբյեկտը, սուբյեկտը և բովանդակությունը: Նույն դիրքորոշումը արտահայտել է նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը իր որոշումներից մեկում, որտեղ փաստում է, որ ինչպես ցանկացած հարաբերություն, այնպես էլ իրավական նորմերի միջոցով կարգավորվող հասարակական հարաբերությունը՝ իրավահարաբերությունը, որոշակի փոխկապակցված տարրերի (սուբյեկտ, օբյեկտ և բովանդակություն) ամբողջություն (համակարգ) է, որոնց բովանդակային-որակական տարբերությունը հնարավորություն է տալիս իրավահարաբերությունները տարանջատելու միմյանցից¹:

Փոխնակ մայրության պայմանագրի առարկայի մեջ փոխնակ մոր և երեխայի (էմբրիոն, նորածին) առողջության հարցը որևէ կերպ ներառված չէ, որը, ըստ որոշ հեղինակների, օրինակ՝ Լ.Բ. Սիտդիկովի, հանգեցնում է նրան, որ պայմանագիրը կորցնում է իր առանձնահատկությունը²: Հարկ է նշել, որ փոխնակ մայրության մասին պայմանագրի կնքումը կարևոր նախապայման է բոլոր կողմերի իրավունքների և իրավական շահերի պահպանման համար: Փոխնակ մոր և նրա ծառայության հա-

¹ Տե՛ս թիվ ՎԴ/0830/05/14 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.04.2016թ. որոշումը:

² Տե՛ս **Ситдикова Л.Б.** Проблемы установления родительских прав при использовании суррогатного материнства // Актуальные проблемы российского законодательства. 2014. № 8, էջ 107-117:

մար դիմած անձանց միջև հարաբերությունների կառուցումն ու զարգացումը կախված են այն բանից, թե որքան խելամիտ է կազմված պայմանագիրը:

Փոխնակ մայրության պայմանագիրը տարբերվում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի այլ պայմանագրերից և, մեր կարծիքով, չի կարող դասվել քաղաքացիական պայմանագրերի թվին: Փոխնակ մայրության պայմանագրով դիտարկվում են նորածին երեխայի, երեխայի համար փոխնակ մորը դիմած անձանց, փոխնակ մոր, փոխնակ մոր ամուսնու իրավունքները:

Փոխնակ մայրության պայմանագիրը կարգավորում է երկու տիպի իրավահարաբերություններ՝ ածնական ոչ գույքային և դրանց հետ կապված գույքային հարաբերություններ (միայն հատուցելի պայմանագրի կնքման դեպքում): Այս առումով որոշ հեղինակներ գտնում են, որ պայմանագրից ծագող գույքային հարաբերությունները ամենամոտն են ծառայությունների մատուցման պայմանագրին¹:

Փոխնակ մայրության պայմանագրի բովանդակությունը պիտի ներառի կողմերի իրավունքների և պարտականությունների հետ կապված այնպիսի կարևոր հարցեր, ինչպիսիք են՝

- ինչպիսի՞ նյութական մասնակցություն պիտի ունենան պատվիրատու ծնողները փոխնակ մոր նկատմամբ հղիության ընթացքում,
- ինչպիսի՞ համագործակցություն պիտի նրանք ունենան,
- ի՞նչ պարբերականությամբ է փոխնակ մայրը պարտավոր հղիության ընթացքի մասին տեղեկություններ տրամադրել կենսաբանական ծնողներին,
- առողջական խնդիրների ի հայտ գալու ժամանակ պարտավոր են արդյոք ծնողները փոխհատուցել վնասը,

- ի՞նչ պատասխանատվություն պիտի ունենան փոխնակ մայրը և բժշկական կազմակերպությունը, երբ հղիությունը չի ավարտվում առողջ երեխայի ծնունդով,

- համաձայնում են արդյոք կողմերը փոխնակ մոր գաղտնիության շուրջ:

Սրանք դեռևս մասն են այն հարցերի, որոնք առաջանում են փոխնակ մայրության պայմանագրի կնքումից հետո և կարգավորված չեն ՀՀ օրենսդրությամբ:

Փոխնակ մոր ծառայությունների էությունը այն է, որ կողմերից մեկը՝ փոխնակ մայրը, համաձայնում է իրականացնել մյուս կողմի՝ պատվիրատու ծնողների պահանջները, այն է՝ անցնել բջջի իմպլանտացիայի գործընթացը, կրել այն բարենպաստ պայմաններում և երեխայի ծնվելուց հետո վերջինիս հանձնել ծնողներին, իսկ նրանք պարտավորվում են փոխնակ մորը վարձատրել պայմանագրի իրականացումից հետո: Քանի որ պայմանագիրը ստեղծում է իրավահարաբերություն կողմերի միջև, բայց չի երաշխավորում վերջնական արդյունքը, այսինքն՝ երեխայի հանձնումը, այս պայմանագիրը պատկանում է ավետարային (ռիսկային) պայմանագրերի կատեգորիային: Փոխնակ մայրության պայմանագիրը կնքելիս կողմերը հաստատապես չգիտեն, թե որքան բարեհաջող կանցնի հղիությունը, չկա որևէ երաշխիք, որ կծնվի առողջ երեխա, նաև չկա երաշխիք, որ կողմերը կկատարեն իրենց պարտավորությունները: Թեև, եթե փոխնակ մայրը անցել է ձվաբջջի արհեստական բեղմնավորման գործընթացը, կրում է նրան, ապահովում է ներարգանդային կյանքի համար նպաստավոր պայմաններ, ապա անգամ ծրագրի անհաջող ավարտի դեպքում ծառայությունը համարվում է մատուցված: Այդ դեպքում ծառայությունը՝ սաղմնավորումը, պտղի կրելը, բարենպաստ ներարգանդային կյանքի պայմանների ապահովումը, համարվում է իրականացված: Փոխնակ մայրության պայմանագիրը դասակարգվում է կոնսենսուալ պայմանագրերի ցանկին, քանի որ այն կնքված է համարվում կողմերի միջև էական նշանակության պայմանների շուրջ համաձայնությունից հետո: Պայմանագիրը համարվում է երկկողմ, քանի որ կողմերից յուրաքանչյուրը ստանձնում է թե՛ իրավունք, թե՛ պարտականություն: Ինչպես ամուսնական զույգը, այնպես էլ փոխնակ մայրը համարվում են պայմանագրի կող-

¹ Տե՛ս **Пестрикова А.А.** Гражданское право, N 2, 2006, էջ 16:

մերը, որոնք միմյանց նկատմամբ ունեն իրավունքներ և պարտավորություններ: Պայմանագիրը կարող է լինել և՛ հատուցելի, և՛ անհատույց: Առաջին դեպքում փոխնակ մայրը իրավունք ունի ստանալ վարձատրություն իր մատուցած ծառայությունների համար անկախ այն հանգամանքից, թե ինչպես է ընթացել բջջի իմպլեմենտացիայի գործընթացը, զուամարը ենթակա է վճարման: Եթե, օրինակ, պայմանագրով նախատեսվածի համաձայն՝ փոխնակ մայրը կատարել է իր պարտավորությունները, սակայն երեխան խնդիրներով է ծնվել, ապա փոխնակ մորը, միևնույն է, վարձատրում են ծառայության դիմաց: Փոխնակ մայրության պայմանագրի հատուցելիությունը չպետք է հանգեցնի նրան, որ փոխնակ մայրությունը դիտարկվի շահույթ ստանալու նպատակ հետապնդող գործունեություն, և այդպիսով խաթարվի այն ամբողջ տրամաբանությունը, որը դրված է փոխնակ մայրության ինստիտուտի թույլատրման հիմքում: Ներկայումս այս հարցը բավականին խնդրահարույց է, քանի որ եթե փորձենք համացանցային հարթակով որոնել փոխնակ մայր, ապա անմիջապես կտեսնենք բազմաթիվ հայտարարություններ, որով առաջարկվում է բարձր հոնորարով դառնալ փոխնակ մայր: Սա, մեր կարծիքով, անթույլատրելի է, և ուղղակի պետք է արգելվեն փոխնակ մոր ծառայությունների գովազդումը և այն որպես առևտրային գործունեություն ազատորեն դիտարկելը: Կարծում ենք, որ որպես խնդրի լուծում ՀՀ առողջապահության նախարարությունում կարող է ստեղծվել տեղեկատվական բանկ, որտեղ կհաշվառվեն բոլոր այն անձինք, ովքեր ցանկանում են դառնալ փոխնակ մայր, բոլոր բժշկական հաստատությունները, որոնք այս ոլորտում մատուցում են համապատասխան ծառայություններ և այդպիսով դիմելով նախարարություն կենսաբանական ծնողները հեշտությամբ կարող են գտնել և՛ բժշկական հաստատությունների և՛ փոխնակ մայրերի տվյալները: Վերոնշյալ ստորաբաժանումը կարող է հաշվառել բոլոր այն անձանց, ովքեր մեկ անգամ արդեն իսկ հանդիսացել են փոխնակ մայր՝ բացառելով այն հավանականությունը, որ մեկ անձը կարող է մի քանի անգամ հանդես գալ փոխնակ մայր՝ այն դարձնելով առևտրային գործունեություն: Փոխնակ մոր չփոխհատուցվող ծառայությունը չի ենթադրում որևէ վճարում և իրականացվում է ոչ առևտրային հիմունքներով: Մինչդեռ հատուցելի ծառայության դիմաց կնքվող պայմանագրի և փոխնակ մայրության պայմանագրի տարբերությունը այն է, որ վերջինս կարող է իրականացվել նաև անվճար հիմունքներով, ինչն էլ բացառում է որոշ հեղինակների առաջ քաշած այն պնդումը, որ փոխնակ մայրության պայմանագիրը հատուցելի գործարք է: Տ.Ե. Բորիսովայի կարծիքով՝ փոխնակ մոր հատուցելի ծառայության պայմանագիրը չի կարող դասվել քաղաքացիաիրավական պայմանագրերի դասին, իսկ անհատույց պայմանագիրը՝ այլ դասի: Նույնիսկ այն դեպքում, երբ անհատույց փոխնակ մայրության ծառայությունների քանակը զգալիորեն քիչ է, սխալ կլիներ դրանք առհասարակ անտեսել: Այն դեպքում, երբ փոխնակ մայրը չի ակնկալում որևէ եկամուտ, միևնույն է, հնարավոր են այնպիսի խնդիրներ, որոնք անհրաժեշտ կլինի լուծել պայմանագրի համաձայն: Այդ պատճառով սխալ կլիներ փոխնակ մայրության պայմանագիրը դասել հատուցելի պայմանագրերի դասին, իսկ նրա մյուս հատվածը թողնել առանց ուշադրության: Փոխնակ մայրության պայմանագիրը երկկողմ է: Պայմանագրի կողմերն են փոխնակ մայրը և կենսաբանական ծնողները: Միջդեռ այս տեսակետը ոչ բոլոր մասնագետներն են կիսում: Այլ հեղինակներ, օրինակ՝ Ա.Ն. Չապլիգինը, համարում են, որ փոխնակ մայրության պայմանագիրը պետք է լինի բազմակողմ¹: Բացի փոխնակ մորից և մասնակից ծնողներից, պայմանագրի կողմ պիտի հանդիսանան նաև փոխնակ մոր ամուսինը, գործընթացն իրականացնող բժիշկը, հոգեբանը, հոգեբույժը, ծննդագնություն իրականացնող բուժաշխատողները, պետական կառա-

¹ Ст'ю Вестник Краснодарского Университета Мвд России, 2014 № 4 (26) էջ 31: **Г.А. Владимирович, А.А. Юрьевна**, «Проблемы суррогатного материнства по российскому законодательству». <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-surrogatnogo-materinstva-po-rossijskomu-zakonodatelstvu/viewer>

վարման կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինները, որոնք տեղեկացված են գործընթացի մասին և կարող են հանդես գալ կոնֆլիկտային իրավիճակները շտկելիս: Կոլլոկվսկայան գտնում է, որ բացի ծնողներից և փոխնակ մորից, մասնակիցների թվի մեջ պետք է ներառել նաև բժիշկ-մանկաբարձին, որպեսզի ամուսնական զույգը տեղեկանա հղիության ընթացքի մասին¹: Մեր կարծիքով՝ պետք է պայմանագրով նախատեսել փոխնակ մոր կողմից զույգերին տեղեկատվության տրամադրումը հղիության ընթացքի մասին, որն ստացվել է բժշկական հաստատությունում հետազոտությունների ժամանակ, որն էլ կբացառի բժիշկ-մանկաբարձի՝ որպես կողմ պայմանագրում հանդես գալը: Ե.Վ. Միտրյակովայի կարծիքով փոխնակ մայրության պայմանագիրը պետք է կնքվի փոխնակ մոր, ամուսնական զույգերի, բժշկական հաստատության միջև, որն իրականացնելու է բժշկական միջամտություն: Մեր կարծիքով՝ այս տեսակետը չի ընդգրկում ընտանեկան իրավունքը, քանի որ վերջինս կանոնակարգում է ֆիզիկական անձանց միջև հարաբերությունները:

Ելնելով վերոգրյալից՝ փոխնակ մոր և ամուսնական զույգերի, ինչպես նաև փոխնակ մոր և բժշկական հաստատության կողմից պետք է կնքել առանձին պայմանագրեր: Այսինքն, փոխնակ մոր, բժշկական հաստատության և պատվիրատու ծնողների միջև պիտի կնքվի վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման մասին պայմանագիր, որի տիպային տարբերակը հաստատված է ՀՀ կառավարության 2017 թվականի հոկտեմբերի 26-ի թիվ 1395-Ն որոշմամբ², որը ուժի մեջ է մտել 2017 թվականի նոյեմբերի 25-ին «ԴՆԹ-ի որոշման (ներառյալ՝ նմուշառման) կարգը և ժամկետները սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 2006 թվականի մարտի 9-ի N 351-Ն որոշման մեջ լրացում կատարելու մասին» ՀՀ Կառավարության որոշմամբ, սակայն պիտի կարգավորի միայն այնպիսի հարցեր, որոնք առնչվում են բեղմնավորմանը և զուտ բժշկական միջամտությանը: Մնացածը՝ ըստ էության փոխնակ մայրությունը, չի առնչվում բժշկական գործունեության հետ: Հետևաբար, փոխնակ մայրության պայմանագիրը նպատակահարմար է կնքել փոխնակ մոր և ամուսնական զույգերի միջև:

Քանի որ գործ ունենք երեխայի լավագույն շահի պաշտպանության հետ, պայմանագրի էական պայմանները պիտի իմպերատիվ սահմանվեն Օրենքով և ներառեն հետևյալ տեղեկությունները.

1. պայմանագրի կողմերի տվյալների նույնականացումը,
2. ամբողջական անունը, իրավական և փաստացի բնակության հասցեն, պետական գրանցման համարը, իրավաբանական անձանց միասնական պետական գրանցամատյանում գրանցման ամսաթիվը, առողջապահական կազմակերպության գրանցման մարմնի անունը և հասցեն, որտեղ արհեստական բեղմնավորում է կատարվելու, բջջի ինչպիսիքից, հղիության ընթացքին վերաբերող տվյալներ,
3. պայմանագրի սկիզբը և ավարտը,
4. փոխնակ մոր կողմից ծառայությունների մատուցման արժեքը,
5. պայմանագրով նախատեսված կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները,
6. կողմերի կողմից հաշվետվությունների իրականացման կարգը,
7. կողմերի կողմից պարտականությունների կատարման կարգը,
8. ինքնաբեր վիժման, ոչ առողջ կամ մահացած երեխայի ծնվելու հետևանքները,

¹ Տե՛ս **Козловская А.Э.**, «Правовые аспекты суррогатного материнства», Гражданское право, 2006, N2, էջ 27:

² Տե՛ս «ԴՆԹ-ի որոշման ներառյալ նմուշառման կարգը և ժամկետները սահմանելու և ՀՀ Կառավարության 2006 թվականի մարտի 09-ի N 351-Ն որոշման մեջ լրացում կատարելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշում (26.10.2017թ.) ՀՀՊՏ 2017.11.15/67 (1342) <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=117151>

9. փոխնակ մոր կողմից հղիության արհեստական ընդհատման պատասխանատվությունը,

10. կողմերի կողմից պարտավորությունների թերի իրականացման կամ խախտման պատասխանատվությունը,

11. պայմանագրի խախտման հիմնավորումը և հետևանքները,

12. կողմերի կողմից համաձայնեցված այլ պարտավորություններ:

Եզրակացություն

Ամփոփելով վերոգրյալը և հիմնվելով սույն աշխատանքում կատարված վերլուծությունների վրա՝ առաջարկում ենք փոխնակ մայրության պայմանագիրը՝ որպես պայմանագրի առանձին տեսակ, նախատեսել Ընտանեկան օրենսգրքում, որը ավելի համապարփակ կանդրադառնա այս իրավահարաբերություններին և ավելի շատ կնախատեսի իմպերատիվ նորմեր, որը ուղղակիորեն բխում է իրավահարաբերության մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության նկատմամբ պետության պատասխանատվությունից, քանի որ այս հարաբերությունները մենք չենք կարող դիտարկել զուտ մասնավոր, որտեղ պետությունը անելիք չունի, ավելին՝ այս պարագայում պետության ուղղակի պարտականությունն է հոգ տանել բոլոր կողմերի իրավունքների պաշտպանության մասին: Փոխնակ մայրության պայմանագրի նախատեսումը ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում միանգամայն տրամաբանական է, քանի որ այն կարգավորում է հատուկ հասարակական հարաբերություններ և կապված է առավելապես նոր ծնվող երեխայի իրավունքների և շահերի պաշտպանության հետ, և ինչպես, օրինակ, ամուսնական պայմանագիրը կամ ավիմենտի վճարման վերաբերյալ համաձայնությունը պիտի կարգավորվի ընտանեկան իրավունքի նորմերով:

Առաջարկում ենք նաև օրենսդրորեն սահմանել, որ փոխնակ մայրության ծառայությունների գովազդելը՝ տեղեկատվության տարածման որևէ ձևով և այն որպես առևտրային գործունեություն ազատորեն ներկայացնելը արգելվում են՝ նախատեսելով պատասխանատվության խիստ միջոցներ: Բացի այդ, կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է ստեղծել հատուկ մարմին, որը հաշվառելու և վարելու է փոխնակ մայրերի ռեեստր՝ այդպիսով վերահսկողություն իրականացնելով այս գործընթացի նկատմամբ:

Համառոտագիր

Սույն աշխատանքում անդրադարձ է կատարվել փոխնակ մայրության պայմանագրի առանձնահատկություններին և իրավական բնույթին, մասնավորապես՝ փոխնակ մայրության պայմանագրին՝ որպես պայմանագրի առանձին տեսակ, պայմանագրի էական պայմաններին, ներպետական իրավական կարգավորումներին և առկա բացերին:

Հոդվածը նվիրված է ՀՀ օրենսդրությամբ ներդրված համեմատաբար նոր ինստիտուտի համալիր ուսումնասիրությանն ու վերլուծությանը: Քանի որ հայկական իրականության մեջ բացակայում են հայալեզու գրականությունն ու խորը իրավական վերլուծությունները, հոդվածի արդիականությունն անհերքելի է:

Հոդվածի նպատակն է իրազեկել հասարակությանը ներկայումս այդքան տարածված և օր օրի տարածվող ինստիտուտի հնարավոր իրավական խնդիրների և դրանց լուծումների մասին: Այն օգտակար կլինի պրակտիկ իրավաբանների և գործընթացն իրականացնող բժիշկների համար, որոնք հաճախ կիրառում են օրենքը առանց իրապես պատկերացնելու հնարավոր ռիսկերը:

Հոդվածի մեջ ներկայացվել են կոնկրետ առաջարկություններ իրավական բացերի հաղթահարման և օրենսդրության կատարելագործման ուղղությամբ:

Բանալի բառեր- փոխնակ մայրության պայմանագիր; փոխնակ մայր; կենսաբանական ծնողներ; անպտղություն; սոմատիկ իրավունք:

CONCEPT AND ELEMENTS OF SURROGACY CONTRACT

Naira Artashesyan

*Prosecutor General's office of the RA,
Prosecutor of Department for Confiscation of Property of Illicit Origin,
Post-Graduate student at the YSU Chair of Civil Procedure
n.artashesyan@prosecutor.am
ORCID`0009-0004-8113-5165*

Abstract

In this article, the features and legal nature of the surrogacy contract were touched upon, in particular, the surrogacy contract as a separate type of contract, the essential terms of the contract, domestic legal regulations, existing contradictions and risks. The article is devoted to a comprehensive study and analysis of a relatively new institutional introduced by the legislation of the Republic of Armenia, and in this regard, there is also no Armenian-language literature and in-depth legal analysis. The article will also be useful for practicing lawyers and implementing doctors who often apply the law without a real idea of the possible risks. The article presents specific proposals for overcoming legal gaps and improving legislation.

Key words – *surrogacy contract; surrogate mother; biological parents; infertility; somatic law.*

ПОНЯТИЕ И ЭЛЕМЕНТЫ СУРРОГГИЧЕСКОГО КОНТРАКТА

Наира Арташесян

*Прокурор управления по делам конфискации имущества, имеющего незаконное происхождение Генеральной прокуратуры РА,
Аспирант кафедры гражданского процесса ЕГУ
n.artashesyan@prosecutor.am
ORCID`0009-0004-8113-5165*

Абстракт

В данной работе были затронуты особенности и правовой характер договора суррогатного материнства, в частности договор суррогатного материнства как отдельный вид договора, существенные условия договора, внутригосударственные правовые регулирования и существующие пробелы и риски. Статья посвящена комплексному изучению и анализу относительно нового института, введенного законодательством РА, в связи с чем также отсутствует армяноязычная литература и глубокие правовые анализы. В этом плане актуальность статьи обеспечена. Цель статьи - проинформировать общественность о возможных правовых проблемах института, столь распространенного в настоящее время, и их решениях. Статья также будет полезна для практикующих юристов и для врачей, выполняющих процедуру, которые часто применяют закон без реального представления о возможных рисках. В статье были представлены конкретные рекомендации в направлении преодоления правовых пробелов и совершенствования законодательства.

Ключевые слова – *контракт суррогатного материнства; суррогатная мать; биологические родители; бесплодие; соматическое право.*